

LUKA BRENKO

IZZIVI RELATIVNE KRONOLOGIJE RAZVOJA LABIOVELAROV V ANATOLSKI JEZIKOVNI SKUPINI

COBISS: 1.01

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.30.2.04](https://doi.org/10.3986/JZ.30.2.04)

Prispevek obravnava vprašanje fonemskega statusa odrazov praindoevropskih labiovelarov v anatolski jezikovni skupini v diahroni luči, predvsem v oziru na relativno kronologijo glasovnih sprememb, ki se jih tičejo. Pomembna je predvsem interakcija med labiovelari in labialnim drsnikom ter zlogotvornimi rezonanti. Glede na relativno kronologijo je razvoj zlogotvornih rezonantov ob labialnem drsniku in labiovelarjih bolje razumeti kot praanatolsko prezlogovanje, kasnejše razzlogovanje pa je ločen, verjetno posameznojezičen proces. To ponudi tudi razlago za izstopajoč razvoj manjše skupine glagolov, v katerih je v posebnem fonetičnem okolju prezlogovanje blokirano, *o*-jevski vokalizem v izpričanih odrazih prezlogovanja pa je posledica povsem ločene pozne glasovne spremembe.

Ključne besede: praindoevropsščina, anatolski jeziki, hetitščina, labiovelari, zlogotvorni rezonanti, relativna kronologija

The Challenges of Relative Chronology of Labiovelar Development in Anatolian

This article discusses the phonemic status of reflexes of Proto-Indo-European labiovelars in the Anatolian language group with regard to their diachronic development and the relative chronology of relevant sound changes. This mainly concerns the interaction of labiovelars and the labial glide with syllabic resonants. The relative chronology points to a separate Proto-Anatolian resyllabification of syllabic resonants in contact with the labial glide and labiovelars, whereas the later syllabic decomposition is its own, probably intra-Anatolian process. This explanation also accounts for the divergent development of a small group of verbs in which resyllabification is blocked in a particular phonetic environment, whereas the *o* vocalism in the attested reflexes of resyllabification is instead the result of a separate late sound change.

Keywords: Proto-Indo-European, Anatolian languages, Hittite, labiovelars, syllabic resonants, relative chronology

1 Uvod

V okviru historične fonetike hetitščine in drugih anatolskih jezikov indoevropske jezikovne družine je še veliko nerešenih vprašanj predvsem zaradi zlogovnih klinopisnih zapisov, ki vodijo do različnih interpretacij fonološkega sistema, fonetič-

Luka Brenko ■ Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta ■ luka.brenko@ff.uni-lj.si

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0218, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

no-fonološke interpretacije besed in njihovega naglasa. Obravnava razvoja praindoevropskih labiovelarov¹ (**k^u*, **g^u*, **g^{uh}*) skupaj z novonastalima praanatolskima labiovelarnima pripornikoma (tukaj označenima kot **h^u* in **γ^u*)² predstavlja izhodiščno točko za določanje relativne kronologije nekaterih pomembnih glasovnih sprememb v razvoju anatolskih jezikov: razlikovanje med labiovelari in zaporedji soglasnika in *u* (**K^u* : **C^u*) pred *o in splošneje, pri tem pa tudi vprašanje pogojev za praanatolsko lenizacijo in odraza vseh treh praindoevropskih velarnih vrst v luvijski skupini, ter hetitski razvoj zlogotvornih rezonantov v zaporedju z *u* in labiovelari v zaprtih zlogih, navadno ponazorjen s spremembo *u_r_σ > *uR_σ*, *K_r_σ > *KuR_σ*, ki pa ne velja v zaporedju **C_r_σ**C_σ* oz. **K_r_σ**C_σ*.

2 LABIOVELARI V PRAINDOEVROPŠČINI IN V ANATOLSKI JEZIKOVNI SKUPINI

V fonemskem sestavu indoevropskega prajezika so prepoznane tri t. i. velarne vrste: palatovelari, navadni velari in labiovelari. Te se v kasnejših jezikovnih vejah praviloma kažejo v obliki dveh velarnih vrst – ali sovpadajo palatovelari in navadni velari (v kentumskih jezikih) ali pa navadni velari in labiovelari (v satemskih jezikih). Znotraj anatolščine se hetitščina jasno kaže kot kentumski jezik, medtem ko luvijska skupina jezikov kaže ločen odraz *k poleg pričakovanega ločenega odraza labiovelarov. Luvijska skupina anatolske veje indoevropskih jezikov tako vsaj v delu sistematično izkazuje vse tri velarne vrste.³

- 1 Termin *labiovelar* označuje velaren glas z labialno koartikulacijo in ne glasu, ki je artikuliran z ustnicami in mehkim nebom hkrati. Edini glas v praindoevropskem fonemskem sestavu, ki je dejansko labialen in velaren obenem, je *u.
- 2 Znaki, ki sicer označujejo zveneče in nezveneče soglasnike, so tukaj in v nadaljevanju uporabljeni brez opredelitve do dejanskega fonetičnega razlikovanja med dvojno in enojno zapisanimi soglasniki v klinopisnih anatolskih jezikih, za katere je že Sturtevant ugotovil, da prvi ustrezajo praindoevropskim nezvenečim, drugi pa praindoevropskim zvenečim in zvenečim pridihnjenim zapornikom. To sinhrono pisno razlikovanje, ki se v splošnem razume kot *fortis* : *lenis*, na fonetični ravni različni avtorji interpretirajo na različne načine: Melchert (1994: 18, 150) kot podvojeni : kratki (*TT* : *T*), Kimball (1999: 44, 46) kot nezveneči : zveneči (*T* : *D*), Kloekhorst (2008: 23) kot dolgi : kratki (*T* : *T*), Patri (2019: 204) pa kot pridihnjeni : nepridihnjeni soglasniki (*T^h* : *T*).
- 3 Zaradi neskladnega razvoja pade zvenečih palatovelarov *ǵ in **ǵ^h*, ki se v obliki navadnega velara ohranjata v vzglasju pred zadnjimi samoglasniki (npr. pade. **ǵ^hut-* v kluv. *kuttaššara/i-* 'ortostat' ob het. *kutt-* c. 'zid' (Melchert 1994: 255; Kloekhorst 2008: 498–499)), sicer pa ne puščata sledu in se zdi, da se obnašata enako kot že praindoevropski navadni velari (Melchert (1994: 254) navaja panat. **g(e)ib-* > luv. **ip-* v kluv. *ipala-* 'lev', hluv. *i-pa-ma/i-* 'zahod' poleg panat. **ǵesr-* > kluv. *iš(šar)i-*, hluv. *i-sá-tara/i-* /*istr(i)-* ob het. *keššar* c. 'roka', čeprav etimologija prvega primera z navadnim velarom ni zanesljiva), je Melchert to svojo ugotovitev kasneje umaknil in trdi, da je treba tudi primere s palatalizacijo *k videti kot sekundarne in da je torej tudi luvijska skupina v osnovi kentumska (Melchert 2012). Pri tem gre za drugačno razumevanje, kaj izoglosa kentum : satem sploh pomeni. Čeprav je res treba prepoznati, da odraz *k tudi v luvijski skupini ni brezpogojno palatalen (prim. npr. pade. **kuy_{mo}-* > kluv. *kumma-* 'svet', lik. *kumaza-* 'duhovnik' (Melchert 1994: 284; 2020: 209)), pa je za samo oznako satemski oz. kentumski treba ugotoviti identično obnašanje dveh pade. velarnih vrst. Glede na primer pade. **kēs-* > kluv. *kišā(i)-* 'česati',

V anatolskih jezikih imajo labiovelari prav tako fonemski status, primeri hetitskih pisnih dvojníc s klinopisnima znakoma *ku* in *uk* namreč kažejo, da gre v takih primerih za en hetitski labiovelarni soglasnik in ne za zaporedje velara in samoglasnika *u* (npr. 3. os. sg. pret. glagola *eku-/aku-mi* ‘piti’ (< pide. **h₁egth-*): *e-ku-ut-ta* in *e-uk-ta*, varianti pa s končnim anaptiktičnim samoglasnikom neizpodbitno kažeta, da gre za zaporedje dveh soglasnikov, tj. /egthta/; prim. 3. os. sg. pret. kavzativov na *-nu-*: *-nu-ut* (npr. *pár-ga-nu-ut* ‘očistil(a) je’), kjer tak anaptiktični samoglasnik, ker ne gre za izglasno zaporedje dveh zapornikov, ni potreben).⁴ Tudi v lidijskem črkopisu je *q* zelo verjetno labiovelar: pide. **k^hi-/k^he-* > lid. *qi-/qe-* ‘kdor, kar’.⁵ Enofonemski odraz istega izvora pa kaže tudi likijsščina: *ti-* ‘kdor, kar’.⁶

Toda poleg znakov za velarne zapornike se enaka variacija pojavlja pri znakih *hu* in *uh*,⁷ kar kaže tudi na obstoj labiovelarnega pripornika, ki se za indoevropski prajezik ne rekonstruira. Tako se npr. pri glagolu *tarhu-mi* ‘premagati, pokoriti’ pojavlja pisanje *tar-hu-°*, *tar-uh-(hu-°)*, *ta-ru-uh-* iz pide. **térh₂-u-/t^hh₂-u-* (s posplošitvijo šibke osnove; prim. stind. *túr^vvati*, av. *ta^rruu^aiie^ti* ‘preмага’), povsem paralelno z glagolom *tarku-mi* ‘plesati’ iz pide. **térk^h-/trk^h-* (prim. lat. *torquere* ‘obračati’, stind. *tarkayati* ‘obrača’, toh. B *tärk-* ‘zvijati’), kar kaže na obstoj enotnega fonema *h^v* in ne le na zaporedje *h* in *u*.⁸ Kloekhorst (2008: 18) poleg tega v likijskem *q* identificira enofonemski odraz pide. *h₂u (preko panat. **h^v*).

To dejstvo ima dve implikaciji, ki sicer običajno nista eksplicitno izraženi, a ju je vredno izpostaviti. Prvič, da gre torej tudi pri pripornikih, zapisanih s *h*, zelo verjetno za glasove istega mesta artikulacije, ki velja za zapornike, zapisane s *k* – ali velare ali uvulare.⁹ To ne pomeni, da mora enaka enačba veljati tudi za

kjer v očitno palatalizirajočem okolju pide. *k ne daje enakega odraza kot **k̂* (prim. pide. **kei-* > kluv. *zījari*, lik. *sijēni* ‘leži’), torej ni mogoče govoriti o splošnem sovpadu **k̂* in *k, kar opisujemo z oznako nekega jezika oz. jezikovne skupine kot kentumske.

4 Melchert 1994: 92; Kimball 1999: 281–282; Kloekhorst 2008: 25; Patri 2019: 160–165. Za razvoj izglasnega zaporniškega zaporedja **-TT#* > *-TTa#* gl. Melchert 1994: 175–176; Kimball 1999: 193–194; Kloekhorst 2008: 800–801; Patri 2019: 509–510.

5 Melchert 1994: 332; Kloekhorst 2008: 489–490.

6 Melchert 1994: 284; Kloekhorst 2008: 489–490.

7 Sam znak *uh* je sicer nepoveden, saj lahko predstavlja tudi silabem s katerim koli drugim samoglasnikom iz klinopisnega nabora, torej *ah*, *eh* ali *ih*, toda njegova interpretacija z *u*-jevskim vokalizmom je tu zaradi variantnih zapisov s *hu* povsem upravičena.

8 Kloekhorst 2008: 835–839, 842–844.

9 Labializacija se najpogosteje pojavlja ob velarih. Če se labializacija pojavlja ob uvularnih ali še bolj zadnjih glasovih, se to navadno dogaja v sklopu širše prisotnosti labializacije v fonološkem sistemu nekega jezika oz. ob siceršnjem obstoju uvularne soglasniške vrste. Po podatkih iz *PHOIBLE* imajo skoraj vsi jeziki, v katerih se pojavlja labializirani uvularni fonem /χ^w/ (45 unikatnih vnosov v bazi), ob njem tudi uvularna /q/ in /q^w/. Kjer to ni tako, je ali v sistemu prisoten tudi /x^w/ (en vnos: mehiški jezik seri) ali pa se ob /χ^w/ ne pojavlja /k^w/, ampak /k̂p/ (štirje vnosi: dialekti v jezikovni skupini gbe ob Gvinejskem zalivu), samo v jeziku bana (iz severnega Kameruna) pa se ob /k^w/ pojavlja /χ^w/, ne da bi ob njiju bil prisoten ali /q^w/ ali /x^w/; a tudi tam gre za pare po labializaciji vseh velarnih in postvelarnih segmentov (poleg /k^w/, /g^w/, /χ^w/ in /k̂^w/ še /ŋ^w/, /ŋg^w/ in /ʔ^w/).

praindoevropske velarne vrste in laringala $*h_2$ in $*h_3$, je pa takšen sistem primerno nastaviti vsaj za vmesno stopnjo med praindoevropsčino in anatolskimi jeziki, tj. za praanatolščino.¹⁰ Druga implikacija pa je, da panat. $*h^u$ (oz. $*\gamma^u$) ni mogoče enačiti s praindoevropskim laringalom $*h_3$, čeprav se zanj še vedno pogosto omenja možnost, da je bil labializiran, ker je rezultat njegovega obarvanja vokal $*o$. V anatolskih jezikih se laringal $*h_3$ zelo očitno ne kaže kot labiovelar (prim. pide. $*h_3\acute{e}p\gamma >$ het. *hāppar* n. 'trgovanje; cena', pide. $*h_3\acute{e}ron-$ v het. *hāraš/hāran-* c. 'orel'), prav znotraj anatolske skupine pa je mogoče videti, kako se dejanski labiovelarni priporniki obnašajo, ko njihov nezvočniški element izgine: čeprav se v hetitščini pide. $*g^{u(h)}$ ohrani, se v palajščini lenira, v luvijščini pa od njega ostane le labialni element, npr. pide. $*h_1eg^{uh-}$ > panat. $*eg^u-/ag^u-$ > het. *eku-/aku-*, pal. *aḥu-*, kluv. *u-* 'piti', pa tudi pide. $*g^uou-$ → kluv. *uaḡa-* c. 'krava' (s sekundarno tematizacijo). Tipološko paralelo za takšen razvoj v anatolski skupini najdemo tudi pri odrazih pide. $*h_2u$ v drugih indoevropskih jezikovnih vejah: npr. pide. $*h_2\acute{e}s-/h_2us-$ > het. *hūiš-/hūš-mi* 'živeti', stind. *vāsati* 'biva, prenoči', stgr. aor. ἄεσα 'prenočil/-a sem', toh. B *wās-* 'bivati, stati', got. *wisan* 'biti', morda arm. *gom* 'sem'.¹¹ Takega labialnega elementa kot odraza laringala $*h_3$ ni videti nikjer.¹²

3 ODRAZI LABIOVELAROV TER SKLOPOV SOGLASNIKA IN $\underline{u}$ ($*K^u$: $*C\underline{u}$)

Razen variantne rabe znakov (*ku* : *uk*, *hu* : *uh*) klinopisni zapisi ne omogočajo, da bi lahko jasno prepoznali morebitno razlikovanje med labiovelari ter zaporedji soglasnika in $\underline{u}$. Med anatolskimi jeziki prvega tisočletja pr. n. št. ima vsaj likijščina v abecednih zapisih svojstvene odraze labiovelarov, kot že omenjeni ozir. zaim. *ti-* < panat. (in pide.) $*k^u-$, ki predstavlja razvoj pred sprednjimi

10 Prim. tudi razpravo v Kümmel 2007: 327–336. Posebej zanimiv je zaključek: »Insgesamt dürfte damit unter den diachron-typologisch sinnvollen Rekonstruktionsalternativen die Variante $*h$: $*\chi$: $*\mathfrak{B}$ am meisten für sich haben. Als praktischere Notation empfiehlt sich dann $*h_1 = h$, $*h_2 = x$, $*h_3 = \gamma$, womit auch eine aufgrund der häufigen Uvularisierung velarier Frikative mögliche Vorstufe (oder Variation) erfasst wäre.« (Kümmel 2007: 336) Tu omenjena velarna predstopnja bi sicer tudi povsem ustrezala anatolskemu stanju, vendar pa gre verjetneje za uvularne glasove; temu v prid namreč govorijo jasni odrazi že laringalno obarvanih vokalov, saj se obarvanje povezuje prav s postvelarno (uvularno, faringalno oz. glotalno) lego teh glasov – zato tudi poimenovanje »laringali«.

11 Kloekhorst 2008: 353–355; Beekes 2010: 25.

12 Eksplicitna opredelitev glede tega dejstva je pomembna, ker se v splošnih razpravah o fonetičnih značilnostih praindoevropskih laringalov možnost labializiranega $*h_3$ še vedno pogosto omenja. Kljub drugačnemu zaključku jo kot povsem legitimno obravnava tudi Kümmel (2007: 327–336), *communis opinio* pa zajame tudi Byrd (2018: 2065): $*h_3/\gamma = /s^{(w)}/$, a voiced pharyngeal or uvular fricative with possible rounding coarticulation.« Meier-Brügger (2021: 116) po drugi strani v zadnji (deseti) izdaji svojega priročnika možne labializacije tretjega laringala ne omenja več in zanj nastavlja $/s/$, medtem ko je v deveti izdaji (Meier-Brügger 2010: 237) za možni realizaciji $*h_3$ še navajal $/\gamma/$ in $/s^{(w)}/$.

samoglasniki, obenem pa se labializacija ob zaokroženih samoglasnikih izgubi (npr. lik. *kĩme/i-* ‘koliko(r)’ < panat. **k^uommo/i-*),¹³ ohranja se morebiti le predkonzonantno in pred *a*. Da gre tu za razvoj znotraj historičnega razvoja likijsčine, kaže tako paralelen primer s palatovelarom: pide. **h₁ékũo-* > lik. *esbe-* ‘konj’, ki se zaradi palatalne narave tega glasu ne obnaša kot enofonemski labiovelar, ampak se segmenta razvijata ločeno, kot tudi pide. **dũi-* > lik. *kbi-* ‘drug’ (ob mil. *thisu* ‘dvakrat’) s sekundarno nastalim sinhronim likijskim sklopom *kb*.¹⁴

V anatolščini drugega tisočletja pr. n. št. je situacija manj gotova. Kimball (1999: 293–294) se jasno izreka proti enačenju labiovelarov ter zaporedij soglasnika (tudi velara!) in *u*, pri čemer navaja kluv. *papparkuũā(i)-* ‘(o)čistiti’ ← panat. **be-bərġ-* ← pide. **b^hrġ-* ‘sijati’, kjer se odraz (izhodiščnega) palatovelara in *u* ne obnaša kot odraz labiovelara **g^u*, pri katerem v luvijsščini zaporniški element odpade in ostane samo *u* (npr. že navedeno pide. **g^uou-* → kluv. *uaua-* c. ‘krava’). Toda kluv. *papparkuũā(i)-* se da razložiti tudi drugače. Tako npr. Kloekhorst (2008: 637–639) v glagolu prepozna pide. koren **p₁rk^u-* ‘čistiti’ in tudi sicer ne ločuje med zaporedji velara in *u* ter labiovelari. To je tudi fonetično bolj upravičeno, sploh če upoštevamo že obravnavani nastanek fonema **h^u*, ki je sam izraz izenačitve te vrste sklopov (*K^u* in *Ku*). S tem se Kloekhorst tudi izogne problemom, s katerimi se sooča Melchert (1994: 239, 255–256), ko prepozna, da se v luvijsščini pide. **ġ^(h)* odraža enako kot **g^(h)*, odraz **ġu* pa naj bi se obenem razlikoval od **g^u* tudi v povsem primerljivem fonetičnem okolju (že navedeno kluv. *papparkuũā(i)-* proti panat. **morg^uojo-* > kluv. *maruaj(a)-* ‘temen’).

Kot glede anatolščine drugega tisočletja pr. n. št. kažejo že luvijski primeri, tudi v hetitsščini o izgubi labialnega elementa pred zaokroženimi (ali zadnjimi) samoglasniki ne moremo govoriti (npr. pide. **k^uó-b^hi* > het. *kuũāpi* ‘kje, kdaj’, pide. **kũon-/kun-* > het. ^{LÚ}*kuũan-/kun-* c. ‘pasji mož, pasjeglavc(?)’)¹⁵ oz. vsaj ne v primeru odrazov labiovelarov, saj se po drugi strani prav soroden proces (izguba *u* pred *o*) v hetitsščini zgodi za dentali, npr. panat. **duoioim* > het. *dān* ‘drugi’¹⁶ (prim. kluv. *kuũaj(a)-* ‘strah’ ← **‘dvom’* iz iste pide. osnove).¹⁷

Obnašanje *u* tudi v primeru praanatolske lenizacije ni nujno povedno. Lenizacija je sicer po splošno sprejeti razlagi Adiega (2001) definirana, da poteče med

13 Z razokroženjem **k^uo* > **ko* še pred spremembo panat. **o* > lik. *e* (Melchert 1994: 328).

14 Melchert 1994: 284–285, 302; Kimball 1999: 294. Fonetična vrednost zapisa *kb* je verjetno [kβ], **u* se za soglasnikom namreč odraža v priporniški obliki, tj. [β] oz. neki soroden glas (prim. Melchert 1994: 291, kjer je nastavljen glas [v]).

15 Melchert 1994: 94, 119; Kimball 1999: 272; Kloekhorst 2008: 488–491, 505–506.

16 Melchert 1994: 128; Kimball 1999: 121; Kloekhorst 2008: 826–827.

17 Melchert 1994: 274.

dvema nenaglašenima morama;¹⁸ v primerih kot npr. pide. **h₁ép₂ur* → het. denom. *ēpurāi-* ‘zajeti, ugrabiti’,¹⁹ pide. **mēh₂ur* > het. *mēhur* ‘čas’²⁰ pa se postavlja vprašanje, ali je *u* v tem procesu moteč element in moramo torej relativnokronološko spremembo pide. **-ur* > het. *-ur*, ki zlogotvorni element postavi neposredno za lenirani soglasnik, uvrščati pred lenizacijo (torej že v praanatolščino) ali pa lahko lenizacija poteče tudi preko njega in za časovno opredelitev ni relevanten. Primerjava z obnašanjem podedovanega labiovelara **k^u* v lenirajočem položaju je otežena zaradi pomanjkanja primerov; edini potencialni primer je namreč het. kol. *šāku₂ya* ‘oči’, ki pa še nima povsem zanesljive etimologije.²¹

Ustrezno tipološko paralelo bi lahko morda ponudil historični razvoj romanskih jezikov, kjer v delu Romanije prav tako poteče lenizacija, latinščina pa je tako kot hetitščina (in praanatolščina) jezik, ki ima tako fonemske labiovelare kot zaporedja *Cy*; nanjo spominja tudi sam Adiego (2001: 17) pri razlagi praanatolske lenizacije. Jasno je, da so v romansko lenizacijo, kjer ta poteče, vključeni tudi labiovelari (npr. lat. *aqua* ob šp. *agua* ‘voda’), primeri za zaporedja z *u* pa se tudi najdejo (npr. vlat. **plac₂i* > **plag₂i* > **plag₂i* > stšp. *plogue*). Vendar pa je poleg tega lenizacija v romanskih jezikih potekala tudi pri zvenečih soglasnikih in poleg zaporedij z *u* tudi v zaporedjih soglasnika z *r*, *l*, *ḷ*, iter v nekaterih drugih nezvočniških sklopih,²² zato je kljub navidezni podobnosti njena tipološka vrednost majhna.

18 Patri (2019: 214–215) je do takšne razlage kritičen, saj da ni znakov, da je bila hetitščina moraičen jezik (niti drugi anatolski jeziki). Lenizacijo zato formulira tako, da ta poteče v medvokalni legi v vseh primerih, razen pred naglašenim samoglasnikom. Na tem mestu sicer ne ponudi razlage za primere s kratkimi naglašenimi samoglasniki, kot npr. **péh₂ur* > het. *paḥhur* ‘ogelj’. Niti takšna drugačna formulacija ni relevantna za dotični problem, saj tudi on morebitne motnje v obliki *u* ne omenja. Kloekhorst (2008: 65–66) v tradicionalni razlagi lenizacije vključuje pide. **ó* > panat. **ō*. Prav tako eksplicitno pravi: »It should be borne in mind that lenition only affects intervocalic consonants, i.e. *not* consonants that are part of a cluster (compare e.g. the treatment of *uekk⁻²⁾*.« (Kloekhorst 2008: 66)

19 Melchert 1994: 60; Kimball 1999: 274.

20 Eichner 1973; Melchert 1994: 180; Kimball 1999: 152.

21 Kimball (1999: 273–74) navaja dve možnosti: **(s)h₃ōk^ueh₂*, (z *s-mobile*, ki se drugod v indoevropsčini ne pojavlja) ali **sōk^ueh₂*, brez pojasnjene podaljšane *o*-jevske stopnje korena. Kloekhorst (2008: 704–706) to izvaja iz navadne *o*-jevske stopnje, **sōk^ueh₂*, ki zanj že sama po sebi povzroča lenizacijo. Melchert (1994: 61) v medvokalnem razvoju **k^u* vidi nepogojen prehod v **g^u*, ki torej ni povezan z lenizacijo.

22 Lausberg 1967: 29–38, 46–66.

4 RAZVOJ ZLOGOTVORNIH REZONANTOV OB $\underline{u}$ IN K^u

Zlogotvorni rezonanti so v hetitščini praviloma zapisani kot aR (redki so polni zapisi $\bar{a}R$),²³ razen kadar je pred njimi stal $\underline{u}$, ko najdemo uR (in $\bar{u}R$).²⁴ Enako se tudi za labiovelari odraz zlogotvornih rezonantov zapisuje z uR , kar kaže na to, da se tudi v tem položaju labiovelari obnašajo enako kot sklopi $C\underline{u}$. V drugih anatolskih jezikih so odrazi manj gotovi, v nekaterih pa je uR verjetno regularen razvoj v kakršnem koli labialnem okolju oz. vsaj še v primeru $*\eta$.²⁵ V tej razpravi bo zaradi številčnejšega gradiva in tudi jasno omejenega okolja, kjer se pojavlja odraz uR , najbolj relevantna hetitščina.²⁶

Zaradi različnega obnašanja postvokalnih in zlogotvornih rezonantov ob s , kjer pri prvih poteče predhetitska (in ne praanatolska!) asimilacija (npr. pide. $*h_2\acute{o}nso-$ > het. $\acute{h}\acute{a}\acute{s}\acute{s}a-$ ‘potomec’, prim. lik. $\acute{\chi}\acute{a}\acute{h}b$ ‘potomec, vnuk’),²⁷ pri drugih pa se po razzlogovanju v novonastalem sklopu pojavi epentetični t ($*\acute{r}s > aRts$; npr. pide. $*\acute{y}s\acute{o}s > \text{het. } \textit{anz}\acute{a}\acute{s}$ ‘nas’),²⁸ se razzlogovanje zlogotvornih rezonantov postavlja v predhetitsko obdobje in ne na skupno anatolsko predstopnjo. Glede na to, da se ti odrazi pod naglasom kažejo s polnimi zapisi, je razzlogovanje obenem relativnokronološko postavljeno še pred značilno predhetitsko podaljšanje samoglasnikov v odprtih in zaprtih zlogih ter verjetno sočasno skrajšanje nenaglašanih dolgih samoglasnikov. Ker pa je podaljšanje v zaprtih zlogih (torej avtomatsko v vseh primerih razzlogovanja zlogotvornih rezonantov, kjer rezonant zdaj zapira zlog) omejeno na $*\acute{e}$ in $*\acute{o}$ (oz. ne poteče v primeru visokih samoglasnikov in $*\acute{a}$,

23 Tako npr. Melchert (1994: 125): panat. $*\acute{m}dro-$ > het. $\acute{a}ntara-$ ‘moder’, sledeč Machkovi (1949: 131–132) primerjavi s stesl. $\textit{modr}\acute{b}$.

24 In ne $\acute{u}R$! Polno pisanje se pojavlja predvsem na vzglasju, npr. panat. $*\acute{u}\acute{y}\acute{g}i-$ > het. $\acute{u}rki-$ ‘pot’ (tako Melchert (1994: 132; 2020: 266); Kloekhorst (2008: 927–928) rekonstruira pide. $*h_{13}ur-gi-$), panat. $*\acute{u}rh_i-$ > het. $\acute{u}rri-$ ‘pomagati’ (Melchert 1994: 132; prim. Kloekhorst 2008: 927, 962–963, kjer dvomi o takšni interpretaciji oblike). Slednje bi lahko spremembo $*\acute{u}r_\sigma > *uR_\sigma$ dodatno relativnokronološko omejilo na čas pred praanatolsko glasovno spremembo $*VRRV > *VRRV$, toda primer ni zanesljiv.

25 Za palajske primere $*Pr > PuR$, $*\eta > um$ gl. Melchert 1994: 214. V luvijščini morda $*\eta > um$ (Melchert 1994: 278–279), ob tem pa prim. lik. $*\eta > \acute{a}$ (Melchert 1994: 294). Te razlike kažejo na posameznojezične razvoje, je pa ključno, da je v vseh v zaporedju $*C\underline{u}R$ odraz CuR (Melchert 1994: 65–66).

26 Tudi če se v sklopu kasnejšega razzlogovanja ponekod v drugih anatolskih jezikih v labialnem okolju pojavljajo odrazi z uR , pa je za relativnokronološko umestitev prezlogovanja na praanatolsko stopnjo pomembno le, da se primeri z $\underline{u}$ enako odražajo v vseh anatolskih jezikih. V tem pogledu je problematično ime boga Gromovnika v likijščini in milijščini: pide. $*\acute{t}rh_2\acute{u}ént-/ \acute{t}rh_2\acute{u}nt-$ > lik. Nsg. $\textit{Trqqas}$, Dsg. $\textit{Trqq\acute{n}ti}$, mil. Nsg. $\textit{Trqqiz}$, kjer je samo milijski odraz pričakovani, v likijščini pa bi v stranskih sklonih pričakovali $**\textit{Tr}\acute{\chi}\acute{\chi}\acute{n}ti$, v nominativu pa je nejasno, od kod izvira a (Melchert 1994: 305–307, 309–310). Za pričakovani odraz prim. že omenjeni primer pide. $*\acute{k}u\acute{m}mo-$ > kluv. $\textit{kumma-}$ ‘svet’, lik. $\textit{kumaza-}$ ‘duhovnik’ (Melchert 1994: 284; 2020: 209).

27 Melchert 1994: 163.

28 Melchert 1994: 97.

vključuje pa tudi novonastali naglašeni samoglasniški element ob razzlogovanih rezonantih, ki ga Melchert (1994: 125; 2020: 267) sicer identificira z **o*), je treba polne zapise *ūr* pojasniti drugače. Melchert (1994: 55–56) je tako predlagal, da gre v sklopu **uŕ* za že praanatolsko prezlogovanje v **uR*, ki pa je omejeno na položaj za soglasnikom in torej ne poteče na vzglasju.²⁹ Nato pa je v vseh zaporedjih *uL* prišlo do podaljšanja, ki se je pod naglasom ohranilo, nenaglašeni samoglasnik pa se je skrajšal.³⁰

V reviziji lastne razlage anatolske historične fonetike Melchert (2020: 263, 266–268) sprejme razlago o razlikovanju fonetičnih vrednosti klinopisnih znakov *u* in *ú* (kot /o/ in /u/), kar ga vodi v popolno reinterpretacijo razlage razvoja zaporedja **uŕ*. Prezlogovanje namreč označi za nemotivirano, v *ūr* pa vidi ohranitev prvotnega samoglasnika **o*, nastalega ob razzlogovanju, ki se je ob prisotnosti *u* ohranil, drugod pa je potekel v skladu s splošno predhetitsko spremembo **o > a*. Končno je nato tudi *u* ob *o* odpadel (torej: **Cuŕ > *Cūr*; **o > a* (razen **uo*); **Cūr > CoR*).

Toda takšna razlaga je pomanjkljiva. Motivacija za prezlogovanje namreč ni vprašljiva, drugod v indoevropskih jezikih v takih sklopih pride celo do premeta, da sonornejši element postane zlogotvoren (tako npr. pide. **smókũŕ* > het. *zama(n) kur* n. ‘brada’, toda s premetom v **smókru-* > stind. *śmáśru-*, arm. *mawrowk* ‘brada’, lit. *smākras* ‘brada (anatom.)’).³¹ Še posebej problematična je Melchertova razlaga razvoja **Cuŕ > CoR* z vmesno stopnjo **Cūr*, kjer se *u* izgubi. Neposredna paralela se namreč zdi že omenjena sprememba, ki zadeva dentale: **Tuo > *To*, kjer pa je končni rezultat *a*-jevski vokalizem in jo je torej treba relativnokronološko postaviti pred splošni predhetitski prehod panat. **o > a*. Vpliv *u*, ki da naj bi ohranjal *o*-jevski vokalizem, je z razvojem za dentali ne le neskladen, ampak mu neposredno nasprotuje.³² Prav tako se s tem ne sklada razvoj labiovelarov, ki se obnašajo enako kot sklopi *Cu* in pri katerih, kot tudi že omenjeno, ne moremo govoriti o izgubi labializacije pred zaokroženimi samoglasniki.

Kljub temu je treba upoštevati identifikacijo klinopisnih znakov *u = /o/*, *ú = /u/*, kjer se kot najbolj neposredna in preprosta interpretacija ponuja pozno znižanje že prezlogovanega sklopa: **uR > oR* (morda le **uL > oL*). To torej ne nadaljuje odraza razzlogovanja v posebnem fonetičnem okolju.³³

29 Prim. pide. **uŕk^o*- ‘volk’ > luv. *uálu/i-*, lid. *uálu-* ‘lev’ (Melchert 1994: 127). To se da motivirati s težnjo po ohranitvi (že obstoječe) konzonance v vzglasju. V hetitščini sicer ta sprememba poteče tudi na vzglasju.

30 Prim. tudi situacijo v luvijščini, kjer skrajšanja nenaglašanih samoglasnikov ni in kjer torej najdemo odraze z dvojnimi polnimi zapisi, npr. **péh_{uŕ}* > kluv. *pāhūr* ob het. *pahūr* (Melchert 1994: 132).

31 Kloekhorst 2008: 1029–1030.

32 Da bi lahko znotraj predhetitskega obdobja imeli tako razvoj **Tuo > *To > Ta* in **Cuŕ > *Cūr > CoR*, bi ju morali postaviti v povsem ločeni obdobji razvoja jezika: **Tuo > *To*, nato **ŕ > *oR*, nato **o > a* (razen **uo*), nato **Cūr > Co*.

33 Prim. Melchert 2020: 266–267.

5 RAZVOJ V ZAPOREDJU $CuRCC$ OZ. K^uRCC

Posebno težavo v razvoju zlogotvornih rezonantov v labiovelarnem okolju predstavlja nekaj hetitskih primerov, kjer namesto pričakovanega klinopisnega zapisa CuR najdemo zapisano $Cu\grave{u}aR$:³⁴ het. $ku\grave{u}a\grave{s}ke/a-$, iter. od $kuen-/kun^{-mi}$ ‘ubiti’, $ku\grave{u}a\grave{r}a\grave{s}ke/a-$, iter. od $kuer-/kur^{-mi}$ ‘(od)rezati’, $ku\grave{u}aku\grave{u}a\grave{r}a\grave{s}ke/a-$, iter. od $kuk(k)ur\grave{s}^{-mi}$ ‘pohabiti’, kjer bi v iterativih pričakovali ničto stopnjo korena (pide. $*g^{uh}\eta-s\grave{k}e/o-$, $*k^u\eta-s\grave{k}e/o-$ in $*k^u\eta s-s\grave{k}e/o-$). Podobno zagonetko predstavlja glagol $du\grave{u}arn(i)^{-mi}$ ‘zlomiti’, kjer nobena od prevojnih oblik ne more razložiti vokalizma ($*d^h\grave{u}orneje-$ > $**darna-$, $*d^h\grave{u}erneje-$ > $**duerna-$, v ničti stopnji pa bi pričakovali $**durn-$).³⁵ Kloekhorst (2007) predlaga, da se je v težkem zlogu (oz. ob dveh sledečih soglasnikih) pide. sklop $*Cu\grave{r}CC$ odražal kot het. $Cu\grave{u}aRCC$, pri čemer upošteva Oettingerjevo (1979: 151) razlago glagola $du\grave{u}arn(i)^{-mi}$ iz nazalno infigiranega $*d^h\grave{u}\eta\grave{r}-n\acute{e}-h_1-ti/d^h\grave{u}\eta\grave{r}-n-h_1-\acute{e}nti$, kar bi nato vodilo do $*durnezzi/du\grave{u}arnanzi$, z nadaljnjo posplošitvijo šibke osnove.

Čeprav Kloekhorstova razlaga nedvomno drži, pa je izražena le v obliki pisnih enačb in ne ponuja fonetične razlage. Tudi Melchert (2020: 267) v svoji reviziji to izjemo le omeni kot poseben razvoj in je kljub očitni neskladnosti s siceršnje razlago ne pojasni.³⁶ Najbolj verjetno je, da gre tu za blokado prezlogovanja v fonetičnem okolju, kjer bi sicer nastal težji zlog (sprememba torej poteče samo v primeru $*Cu\grave{r}_\sigma > CuR_\sigma$, ne pa $*Cu\grave{r}C_\sigma > **CuRC_\sigma$).³⁷ Zaporedje tako ostane $*\grave{u}\eta$, zlogotvorni rezonant pa se nato razvije v aR v sklopu regularnega razvoja v predhetitskem obdobju. Pri relativnokronološki opredelitvi prezlogovanja pomaga prav primer glagola $du\grave{u}arn(i)^{-mi}$, saj je moralo prezlogovanje (in njegova blokada v sklopu $Cu\grave{r}C_\sigma$) poteči še pred odpadom laringala $*h_1$ v predvokalni legi, kar je prav tako lažje razložiti, če se je ta glasovna sprememba zgodila v praanatolskem obdobju. Tu se torej vidi tudi prednost ločevanja med prezlogovanjem v sklopu $*\grave{u}\eta$ in kasnejšim razzlogovanjem $*\eta$

34 V fonetičnem smislu namesto $/CuR/$ torej $/C\grave{u}aR/$.

35 Kimball (1999: 161–163) navaja ta glagol med primeri za spremembo panat. $*erC >$ het. arC , zanj torej predpostavlja izhodiščno e -jevsko prevojno stopnjo, toda v vseh ostalih primerih, ki jih navaja za to spremembo, gre pravzaprav za zaporedje $*erCC$. Melchert (1994: 136–137) to spremembo med drugim omejuje na okolje z zaporedjem treh konzontanov, podobno tudi Kloekhorst (2008: 95).

36 Nastavi torej še en pogoj h glasovni spremembi $*o > a$, ki jo najprej omeji, da ne poteče v primeru $*uo$, zdaj pa še doda, da pa vendarle poteče v primeru $*uoCC > uaCC$. V primerjavi s prvo izjemo, kjer je vsaj fonetična motivacija ustrezna, pa za drugi pogoj tega ni mogoče reči.

37 Takšna formulacija je boljša od razlage, ki temelji na dveh sledečih konzontanah (tj. prvotno omenjano $*Cu\grave{r}C_\sigma > CuR_\sigma C$, z blokado v okolju $*Cu\grave{r}C_\sigma C > **CuRC_\sigma C$). Če je enaka blokada potekla ne le pred dvema soglasnikoma, ampak tudi v primeru težjega zaporedja na izglasju, lahko to namreč pojasni likijski odraz Nsg. $Trqqas$, kjer torej posplošena šibka stopnja v obliki $*\eta\eta\eta\eta\eta$ ne bi bila prezlogovana in torej u -jevskega vokalizma tam sploh ne pričakujemo.

> aR , pokaže pa se tudi, da v hetitsčini na barvo novonastalega samoglasnika okolje ne vpliva.³⁸

6 SKLEP

Hetitski material jasno kaže na obstoj labializirane (post)velarne vrste znotraj hetitskega in verjetno že praanatolskega fonološkega sistema. Identifikacija enotnih fonemov $*h^u$ in $*y^u$ kot del te labializirane vrste ima pomembne implikacije za spoznanja o fonetični podobi hetitsčine in praanatolščine, nekaj pa nam lahko pove tudi o indoevropskem prajeziku.

Obnašanje labiovelarov in u je pomembno tudi pri razvoju zlogotvornih rezonantov. Čeprav se je razlaga teh razvojev na podlagi identifikacije o -jevskega vokalizma na sinhroni hetitski ravni močno spremenila, se zdi, da je bila popolna reinterpretacija stanja preuranjena. Razlikovanje med posameznojezičnimi odrazi $*j$ in že praanatolskim prezlogovanjem $*u\dot{r}_\sigma > *uR_\sigma$ (s kasnejšim znižanjem v oR) ob identifikaciji pogojev, ki to spremembo blokirajo, omogoča tudi fonetično podprto razlago za razvoje v sklopu $Cu\dot{r}_\sigma C_\sigma$ oz. $K^u\dot{r}_\sigma C_\sigma$.

Relativnokronološke opredelitve, do katerih vodi pričujoča razlaga, so torej naslednje:

- lenizacija in nastanek enofonemskih $*h^u$ in $*y^u$ sta praanatolski spremembi, ki sta relativnokronološko neodvisni oz. nepovedni;
- sprememba $*Cu\dot{r}_\sigma > *CuR_\sigma$ (ne pa $*Cu\dot{r}_\sigma > **CuRC_\sigma$) je potekla še pred odpadom laringala $*h_1$ med soglasnikom in samoglasnikom, kar se navadno postavlja v praanatolsko obdobje (če velja primer $*u\dot{r}h_1i- > \text{het. } \dot{u}rri-$ 'pomagati', tudi pred spremembo $*VRHV > *VRRV$);
- v predhetitskem obdobju je sprememba $*Tu\dot{o} > *To$ potekla še pred splošnim prehodom $*o > a$;
- Melchertova interpretacija splošnega predhetitskega razzlogovanja $*j > *oR$, kjer je ta $*o$ nato zajet v spremembo $*o > a$, z izjemo zaporedja uo , ki da se ohrani, pa pomeni, da bi to razzlogovanje moralo poteci po prav tako predhetitski spremembi $*Tu\dot{o} > *To$, kjer pa je v istem fonetičnem zaporedju $/uo/$

38 To trditev je sicer striktno gledano treba omejiti na nabor zlogotvornih rezonantov, ki so prisotni v navedenih primerih, tj. $*j$ in $*y$.

Zanimiva paralela je Claytonova (2022) razlaga razvoja zlogotvornih rezonantov v indoiranščini (ki sicer nasprotuje splošno sprejetemu konsenzu, da labiovelari ob zlogotvornih rezonantih v indoiranščini niso pustili sledu), prim. različen razvoj v stind. $*K^u\dot{a}rH- : *K^u\dot{a}rH_\sigma C-$ ($g\dot{u}r/g\dot{u}r-$ 'hvala' $< *g^u\dot{r}H-V^\circ$, ob $gar^-/g\dot{r}^-$ 'hvaliti' (ppp. $g\dot{u}rta-$, perf. opt. $jugury\dot{a}t$) $< *g^u\dot{r}H-C^\circ$), kjer je vpliv torej ravno obraten: v težjem zlogu je vpliv labializacije večji kot sicer. Toda v indoiranščini so v tem obdobju labiovelari izgubili labializacijo, prenos le-te na novonastali samoglasnik, ki je nastal ob razzlogovanju, pa je mogoče videti kot del tega procesa. Prav tako ta razlika v odnosu do anatolščine jezikovne veje spet kaže, da je razvoj $*u\dot{r} > uR$ bolj razumeti kot prezlogovanje.

prišlo do odpada prvega elementa; ta nekonsistentnost že sama nakazuje drugačen razvoj, ki ga dokazuje že omenjena relativnokronološka umestitev prežlogovanja na praanatolsko jezikovno stopnjo;

- v interpretaciji, ki ne potrebuje vmesne stopnje, je predhettitsko razzlogovanje $*r > aR$ (vključno s $*CuR C_{\sigma} > CuRC_{\sigma}$) neodvisno od splošnega prehoda $*o > a$;
- končno je sprememba $*uR > oR$ (oz. $*uL > oL$?) mlajša od prehoda $*o > a$.

KRAJŠAVE IN KRATICE

anatom. = anatomsko; **aor.** = aorist; **arm.** = armensko; **av.** = avestijsko; **C** = konzontan, soglasnik; **c.** = *genus commune*, splošni spol; **D** = zveneči zapornik / dativ, dajalnik; **denom.** = denominative; **got.** = gotsko, **H** = laringal; **het.** = hetitsko; **hluv.** = hieroglifno luvijsko; **iter.** = iterativ; **K** = velar, mehkonebnik; **K^u** = labiovelar, zao-kroženi mehkonebnik; **kluv.** = klinopisno luvijsko; **kol.** = kolektiv; **L** = likvida, jezičnik; **lat.** = latinsko; **lid.** = lidijsko; **lik.** = likijsko; **lit.** = litovsko; **mil.** = milijsko; **N** = nominativ, imenovalnik; **n.** = *genus neutrum*, srednji spol; **opt.** = optativ, želelnik; **os.** = oseba; **ozir.** = oziralni; **P** = labial, ustničnik; **pal.** = palajsko; **panat.** = praanatolsko; **perf.** = perfekt, dovršni preteklik; **pide.** = praindoevropsko; **ppp.** = particip preterita pasiva, pretekliški trpni deležnik; **pret.** = preterit, preteklik; **R** = rezonant, zvočnik; **sg.** = *singular*, ednina; **stgr.** = starogrško; **stind.** = staroindijsko; **stšp.** = starošpansko; **šp.** = špansko; **T** = zapornik / dental, zobnik; **toh. B** = toharsko B; **vlat.** = vulgarno latinsko, **zaim.** = zaimek; σ = zlogovna meja

LITERATURA

- Adiego 2001** = Ignacio-J. Adiego, Lenición y acento en protoanatolio, v: *Anatolisch und Indogermánisch = Anatolico e indoeuropeo: Akten des Kolloquiums der Indogermanischen Gesellschaft Pavia, 22.–25. September 1998*, ur. Onofrio Carruba – Wolfgang Meid, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 2001, 11–18.
- Beekes 2010** = Robert Beekes, *Etymological Dictionary of Greek* 1–2, sod. Lucien van Beek, Leiden – Boston: Brill, 2010.
- Byrd 2018** = Andrew Miles Byrd, The phonology of Proto-Indo-European, v: *Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics* 3, ur. Jared Klein – Brian Joseph – Matthias Fritz, Berlin – Boston: De Gruyter Mouton, 2018, 2056–2078.
- Clayton 2022** = John Clayton, Labiovelar loss and the rounding of syllabic liquids in Indo-Iranian, *Indo-European Linguistics* 10 (2022), 33–87.
- Eichner 1973** = Heiner Eichner, Die Etymologie von heth. mehur, *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 31 (1973), 53–107.
- Kimball 1999** = Sara Kimball, *Hittite Historical Phonology*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 1999.
- Kloekhorst 2007** = Alwin Kloekhorst, The Hittite Syllabification of PIE $*CuR$ and $*KuR$, v: *Tabularia Hethaeorum: hethitologische Beiträge: Silvin Košak zum 65. Geburtstag*, ur. Detlev Groddek – Marina Zorman, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2007, 455–457.
- Kloekhorst 2008** = Alwin Kloekhorst, *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden: Brill, 2008.
- Kümmel 2007** = Martin Joachim Kümmel, *Konsonantenwandel: Bausteine zu einer Typologie des Lautwandels und ihre Konsequenzen für die vergleichende Rekonstruktion*, Wiesbaden: Reichert, 2007.

- Lausberg 1967** = Heinrich Lausberg, *Romanische Sprachwissenschaft II: Konsonantismus*, Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1967.
- Machek 1949** = Václav Machek, Hittite-Slavica, *Archív orientální* 17.2 (1949), 131–141.
- Meier-Brügger 2010** = Michael Meier-Brügger, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, sod. Matthias Fritz – Manfred Mayrhofer, Berlin – New York: De Gruyter, 92010.
- Meier-Brügger 2021** = Michael Meier-Brügger, *Indogermanische Sprachwissenschaft*, sod. Matthias Fritz, Berlin – Boston: De Gruyter, 102021.
- Melchert 1994** = H. Craig Melchert, *Anatolian Historical Phonology*, Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1994.
- Melchert 2012** = H. Craig Melchert, Luvo-Lycian Dorsal Stops Revisited, v: *The Sound of Indo-European 2: Papers on Indo-European Phonetics, Phonemics, and Morphophonemics*, ur. Roman Sukač – Ondřej Šefčík, München: Lincom Europa, 2012, 206–215.
- Melchert 2020** = H. Craig Melchert, Hittite Historical Phonology after 100 Years (and after 20 Years), v: *Hrozný and Hittite: the First Hundred Years*, ur. Ronald I. Kim – Jana Mynářová – Peter Pavúk, Leiden – Boston: Brill, 2020, 258–276.
- Oettinger 1979** = Norbert Oettinger, *Die Stammbildung des hethitischen Verbuns*, Nürnberg: Verlag Hans Carl, 1979.
- Patri 2019** = Sylvain Patri, *Phonologie hittite*, Leiden: Brill, 2019.
- PHOIBLE** = Steven Moran – Daniel McCloy (ur.), *PHOIBLE 2.0*, Jena: Max Planck Institute for the Science of Human History, <https://phoible.org>.

SUMMARY

The Challenges of Relative Chronology of Labiovelar Development in Anatolian

The discussion of the diachronic development of Proto-Indo-European labiovelars serves as a springboard for an evaluation of the relative chronology of some crucial sound changes that affect the development of languages of the Anatolian branch of Indo-European at their various linguistic (proto-)stages. The evidence that underscores the phonemic status of labiovelar stops in the Anatolian languages also points to the existence of labiovelar fricatives, which did not exist at the Proto-Indo-European stage and whose emergence reveals their phonetic characteristics as similar to those of the older labiovelar stops (either both are velar or both are uvular). Moreover, it is pointed out that the reflexes of PIE $*h_3$ do not fit the expected reflexes of a labialized sound in Anatolian. However, despite their phonemic status, labiovelars do not differ from the sequences of a consonant and the labial glide in some crucial phonetic environments; Proto-Anatolian lenition is as such not probative for determining when the labiovelar fricatives emerged, nor do these sequences behave differently before syllabic resonants. This latter phonetic environment is a particular focus of this article; in spite of attempts to explain the development of syllabic resonants in a unified manner (i.e., within the scope of a single sound change), it turns out that the relative chronology of sound changes points to a separate Proto-Anatolian resyllabification of syllabic resonants in contact with the labial glide and labiovelars ($*C_{y\sigma} > *CuR_{\sigma}$, $*K^y_{\sigma} > *KuR_{\sigma}$), whereas the later syllabic decomposition is its own, probably intra-Anatolian process (which differs between the various Anatolian languages; in Hittite the general development is $*y > aR$). This explanation also accounts for the divergent development of a small group of verbs in Hittite in which resyllabification is blocked in an already closed syllable ($*C_{y\sigma} > **CuRC_{\sigma}$, $*K^y_{\sigma} > **KuRC_{\sigma}$) and the attested forms show the expected reflex of later syllabic decomposition ($C_{y\sigma}RC$, $K_{y\sigma}RC$). The identification of *o* vocalism in the attested reflexes of sequences of labiovelars and labial glides with syllabic resonants, which was the very reason for the attempt at a unified explanation, is instead the result of a separate, late sound change ($*uR > oR$, including $*CuR > CoR$, $*KuR > KoR$;